

Sint-Guido in de historische microtoponymie van Anderlecht⁽¹⁾

Het grondgebied van de gemeente Anderlecht, goed voor een oppervlakte van 1784 ha, was bijna volledig landelijk tot diep in de negentiende eeuw (zie onder meer Van den Berghe 1938; de Waha & Vanderमotten 2008). In die eeuw verschenen in ons land ook de eerste kadasterkaarten, waarbij het grondgebied van de gemeenten nauwkeurig in kaart werd gebracht en in secties werd onderverdeeld. Alle percelen kregen bovendien een nummer. De oudste kadasterkaart van Anderlecht werd gerealiseerd door Davenne en stamt uit het jaar 1811.⁽²⁾ Uit de negentiende eeuw stamt ook ons huidige adressysteem, waarbij percelen en gebouwen via de combinatie van toponiemen (straatnaam en gemeentenaam) en codes (huisnummer en postcode) aan een unieke locatie worden toegewezen.

Vóór de negentiende eeuw werd amper gebruik gemaakt van perceelsnummers of adressen. Om gebouwen, eigendommen of sites in het landschap te lokaliseren deed de bevolking in de spreektaal en in de teksten een beroep op lokale plaatsnamen of microtoponiemen. Wat Anderlecht betreft, duiken ze reeds in de dertiende-eeuwse charters op. Die historische microtoponiemen alludeerden op allerlei kenmerken van het landschap (uitzicht, bodemgesteldheid, grondgebruik, enzovoort), maar verwezen vaak ook naar personen (eigenaars, bewoners), instellingen, instanties én heiligen. In Anderlecht vinden we zo een

⁽¹⁾ Dit artikel is een aangepaste versie van een bijdrage die verscheen naar aanleiding van de feestelijkheden rond het Guidomillennium in 2012. De Erfgoedcel Brussel liet in dat kader een boekje samenstellen, getiteld *Sint-Guido van Anderlecht. Eeuwen van volksdevotie* (verkrijgbaar via de website www.erfgoedcelbrussel.be).

⁽²⁾ Kadasterkaart van de gemeente Anderlecht, bewaard in het gemeentearchief in het Erasmushuis.

aantal historische microtoponiemen terug die verwezen naar de heilige Guido, de patroon van het dorp. In deze bijdrage willen we nagaan op welke manier deze heilige in de plaatselijke microtoponymie vertegenwoordigd is: welke plaatsen werden naar hem vernoemd, wanneer kwamen de microtoponiemen in omloop en welke oorzaken kunnen daarvoor worden aangestipt? Op die manier hopen we inzicht te verwerven in de achterliggende benoemingsmotieven.

Het eerste – en tevens meest uitgebreide – deel van deze bijdrage biedt een overzicht van de plaatsnamenvoorraad. De microtoponiemen die verwijzen naar de heilige Guido worden in chronologische volgorde (volgens datum van verschijnen in de bronnen) opgelijst, met aanduiding van de attestaties en voorzien van geografische en historische duiding.⁽³⁾ Aan het eind volgt een korte algemene beschouwing.

De Anderlechtse Sint-Guidotoponiemen

De oudste Anderlechtse microtoponiemen waarin Sint-Guido voorkomt, stammen pas uit het begin van de vijftiende eeuw. Dat betekent echter niet dat die namen pas dan zijn ontstaan, want mogelijk werden ze reeds enige tijd gebruikt in de spreektaal. De oudste vermelding stamt uit 1406 en bevat de volkstalige benaming *Sente Widen*. *Widen* of *Wijden* is de Oudnederlandse naam van de heilige, die onder invloed van de Latijnse en Romaanse vorm *Guido* later werd omgevormd tot *Gwijden*, *Gwido*, en *Guido*. De naam *Guido* dook vanzelfsprekend al op in het twaalfde-eeuwse Latijnse levensverhaal van de heilige,

(3) Voor de bronverwijzingen maken we gebruik van de volgende afkortingen: SG = Rijksarchief te Anderlecht, fonds Schepengriffies; AE = Archief Erasmushuis; BOD = Figuratieve kaart van een deel goederen onder de parochie van Sint-Pieters te Anderlecht, getekend door J.B. Bodumont in 1787 (Algemeen Rijksarchief, Kaarten en plannen, n° 1399); VDM = Kadasterplannen door Ph. Vandermaelen, 1836 – 1861; KBJ = Kaartboek van het klooster van Jericho, getekend door P. Van Breuseghem in 1724 (Algemeen Rijksarchief, Kaarten en plannen, n° 2016); KBKU = Kaartboek van de klarissen urbanisten, getekend door C. Everaert in 1750 (Algemeen Rijksarchief, Kaarten en plannen, n° 2015).

maar deze tekst bevat verder geen Anderlechtse microtoponimen.⁽⁴⁾ De historische Anderlechtse plaatsnamen die genoemd zijn of verwijzen naar Sint-Guido zijn dus uit andere documenten afkomstig, voornamelijk notariële akten, akten van de plaatselijke schepenbank, kaart- en cijnsboeken, tiendrekeningen, enzovoort.

SINT-WIJDENBEEMD

Attestaties: 1406: nevent Pedebroec ... jegen Sente Widen beempt (Lindemans 1928: 107); 1742: int Pedebroeck ... comende ter eenre het dachwandt bempts van Sente Wijde (AE 19).

Gelegen te Biestebroek in het Pedebroek, maar de precieze ligging is onbekend. Mogelijk gaat het om dezelfde site als de Sint-Wijdenhoek (zie verder).

SINT-WIJDENGEELEG / SINT-WIJDENHOFSTAD

Attestaties: 1441: vrouwe de Pape van Sinte Widen hoffstat (AE 64); 1538: van den geleghe oft bogaert geheeten Sinte Wijden gelege oft heren Willems Swinnen gelege geleghen tAnderlecht tegenover het groote steynen huys (AE 63); 1661: een huys ... gemeynlijk geheeten Sent Wijen gelege (AE Varia); 1771: seker huys ... gemeynlijk genoemt Sent Guido gelege (AE).

Een *hofstad* of hofstede is de Oudnederlandse benaming voor een stuk grond waarop een boerderij of woning stond, dus een perceel. De betekenis van 'geleeg' is minder eenduidig: Debrandere (2010: 170) verklaart het woord in eerste instantie als 'ligging, huis en erf, steenbakkerij met terrein eromheen; aanwezigheid, aanbelang' maar verder ook als 'kasteel, huizing' of 'ligging, landhuis'. In dit geval ging het dus wellicht om een

⁽⁴⁾ In zijn Frans boekje over het leven van de heilige uit 1633 had Jean Gratiën Grégoire (Joannes Gooris), kanunnik van Anderlecht, het wel over de genezing van een kind uit het gehucht Aa (Grégoire 1633: 29), maar deze wonderbaarlijke gebeurtenis heeft kennelijk niet geleid tot de vorming van een Sint-Guidotoponiem.

soort landhuis met landbouwgrond er omheen (in de tekst uit 1538 is onder meer sprake van een boomgaard), maar zeker niet om een kasteel.

Mogelijk alludeert de naam op de geboorteplek van de heilige Guido. In zijn twaalfde-eeuwse levensverhaal wordt vermeld dat hij werd geboren in een bescheiden lemen huisje (*tugurio rusticano*). In de negentiende eeuw verwees de Brusselse stadsarchivaris Alphonse Wauters naar een orale traditie die het geboortehuis van Sint-Guido vereenzelvigde met een huis gelegen vlakbij het klooster van de miniemen waar zich een beeld van Sint-Guido boven de ingang deur bevond (Wauters 1855: I, 17 – Wauters citeerde zelf Jean-Baptiste de Vaddere, kanunnik te Anderlecht, die leefde in de zeventiende eeuw). Het gebouw waarvan sprake kan geïdentificeerd worden met de woning in de huidige Edmond Delcourtstraat nr. 13-15. Dankzij de cijnsboeken zijn de eigenaars van dit goed ons bekend sinds de 15de eeuw (Jacobs 2011). Mogelijk heeft één van hen zijn eigendom naar de heilige vernoemd.

SINT-WIJDENBORRE

Attestaties: 1478: van ketene en leepele aen Sente Wijen borre te maken (AE 64); 1652: nopende het doen sluyten van Sente Wijen Borre ... mits de vuylicheden die daer inne geworpen worden (AE 4); 1787: Sente Weyen borre (BOD); 1861: Source St Guidon (VDM).

De Sint-Wijdenborre is de bron beneden de huidige Instuutstraat, vlakbij de Broekbeek, waaraan volgens de traditie mirakelen verbonden waren. In het levensverhaal van Sint-Guido wordt vermeld dat de beenderen van de heilige in deze bron werden gewassen (*fonte abluentes*) bij hun translatie van het kerkhof naar de kerk (Wauters 1855: I, 20). We kunnen eruit afleiden dat de bron bij het op schrift stellen van de *vita* in de twaalfde eeuw dus reeds bestond (zie ook de bouwhistorische bespreking in Cabuy & Demeter 1994: 107-108).

Via een trap met zeven treden kwam men bij de ommuurde bron terecht. Boven de bron bevond zich het opschrift

O.P.N.-1786 (O.P.N. = Ora Pro Nobis = Bid voor ons). Het jaartal is vermoedelijk een allusie op de bouwdatum van de muur (en trappen?). Op de muur bevond zich tevens een groot beschilderd houten beeld, dat zich tegenwoordig in de crypte van de Sint-Pieterskerk bevindt. De bron werd overweld in 1953, maar de pelgrims konden het water nog lange tijd blijven putten via een elektrische pomp, aan de zijingang van de Sint-Annakliniek.

SINT-WIJDENHOEK

Attestaties: 1481: neven Sente Wijts hoerick int Peebroeck (AE 64); 1528: gelegen int Peebroeck aen Sinte Wijden horijck (AE 101).

Het gaat hier om een plaats of een stuk land gelegen in het Pedebroek, mogelijk gelijk te schakelen met de hoger vermelde Sint-Wijdenbeemd. De precieze ligging is onbekend. Het bestanddeel 'hoek' alludeert mogelijk op de (drie?)hoekige vorm van het stuk land.

SINT-WIJDENBOOMGAARD

Attestaties: 1538: van den geleghe oft bogaert geheeten Sinte Wijden gelege oft heren Willems Swinnen gelege geleghen tAnderlecht tegenover het groote steynen huys (AE 63); 1605: le verger dict den Sincter Weyden Bogaert (SG 65); 1625: sekere weyde ende boomgaert geheten Sinter Weyen Bogaert tAnderlecht beneden de kercke tegenover het voorseide stenen clooster (SG 65); 1707: op Sente Wien boomgaert (AE 47).

Deze boomgaard lag achter het eerder vermelde Sint-Wijdengeleeg. In het begin van de zeventiende eeuw kwam hij in bezit van de miniemen van Anderlecht.

BUNDER VAN MIRAKEL / SINT-WIJDENBUNDER

Attestaties: 1617: geheeten het Bunder van Miraekel toebehoorende de dekanije van Anderlecht (AE 135); 1694: geheeten

Sent Peetersbunder oft Bunder van Miraeckel (AE 113); 1750: Bunder van Mirakel ofte Dekanije van Anderlecht (KBKU); 1836: Mirakeleus Bunder (VDM).

Een bunder is een oude oppervlaktemaat voor landbouwpercelen, die varieerde van streek tot streek. In Anderlecht werd deze berekend a rato van $16\frac{1}{3}$ voet, wat maakt dat een bunder hier 81,14 are mat. Het zogenoemde *Bunder van Mirakel* was een akker en bevond zich te Scheut tussen de huidige Verheyden- en Generaal Rucquoystraat. Volgens de legende behoorde de akker toe aan deken Wonedulf, een tijdgenoot van Sint-Guido. Anderen beweerden dat Sint-Guido op deze akker werd bijgestaan door een engel tijdens zijn werk. Volgens de zeventiende-eeuwse auteur Gooris werd dit veld daarom ook Sint-Wijdenbunder genoemd (Gooris 1762: 28-29; zie ook Vincent 1930: 124), maar deze naam vonden we niet terug in de officiële documenten.

SINT-WIJDENEIK

Attestaties: 1625: opt Groot Cruysvelt commende mette ondersten eynde aen Sinte Wijen eyck (SG 67); 1783: achter Sente Wijden eyck (AE 9).

Deze eik stond op de Itterbeekselaan, op de plek waar later de Sint-Wijden- of Sint-Guidokapel werd opgetrokken (zie verder). Volgens de legende zou Sint-Guido aldaar zijn stok in de grond hebben geplant. Vervolgens veranderde de stok in een eik. Toen de boom in 1633 afstierf, kreeg het Sint-Pieterskapittel de toelating van de aartsbisschop om hem te vellen op voorwaarde dat het hout bewaard zou blijven, dat er een kapel ter ere van Sint-Guido zou worden gebouwd en dat men met een eikel van de oude boom een nieuwe boom zou planten.⁽⁵⁾

Met het hout van de eik werden beeldjes en aandenkens gemaakt. Het merkwaardigste werk, een beeld van Sint-Guido, werd gesneden door François Diodome en vervolgens geplaatst

⁽⁵⁾ AE, Kerkelijk archief, n° 3, Kapittelakten 8 & 22 oktober 1633.

op een grafmonument in het midden van de Sint-Pieterskerk.⁽⁶⁾ Het overschot van het hout werd zorgvuldig bewaard en bevindt zich tegenwoordig nog op de zolder van de kerk. De nieuwe boom stond overeind tot 1857. In 1861 werd andermaal een nieuwe eik geplant. De huidige eik dateert echter van rond 1925.

SINT-WIJDENKAPEL

Attestaties: 1633: et in loco extractae quercus parva cappelula in honorem Sancti Guidonis (AE 3); 1700: naest Senter Weyen capelle ende de jonghe Senter Weyen Eyck (SG 68); 1724: Capelleken van Sinter Wijen (KBJ).

Zoals hierboven reeds is vermeld, moest op de plaats van de Sint-Wijdeneik een klein kapelletje worden gebouwd waarin een beeld van de heilige Guido en een afbeelding van de eik werden geplaatst. Deze kapel werd echter vernield in de Franse tijd. Dankzij de vrijgevigheid van twee rijke pachters, F. Verheylewighen en D.D. Rossel, kon in 1803 een nieuwe kapel worden gebouwd. Het opschrift op de kapel herinnert aan het bouwjaar en aan de opdrachtgevers:

F.V.H.

D.D.R.

1803

De nieuwe kapel hield het slechts ruim een eeuw uit, want in 1908 was ze reeds aan vervanging toe. De derde Sint-Wijdenkapel werd echter pas in 1925 gebouwd en draagt het opschrift: CONSTRUCTA 1877 DE NOVO ERECTA 1925.

Enkele korte beschouwingen

Dit korte overzicht van de Anderlechtse microtoponiemen die verwijzen naar de lokale heilige Guido levert een aantal interessante vaststellingen op. Als we naar de oudste attestaties van de plaatsnamen kijken, stellen we vast dat we deze in twee

⁽⁶⁾ AE, 106: kerkrekeningen van 1638-1639. Het houten beeld werd vernield in de Franse tijd.

groepen kunnen splitsen. Een eerste reeks microtoponiemen, met name de Sint-Wijdenbeemd, -borre, -hofstad (of -geleeg) en -hoek, doken allen in de vijftiende eeuw in de teksten op, al waren ze mogelijk reeds eerder aanwezig in de orale traditie. Ook de Sint-Wijdenboomgaard hoort bij deze groep. De plaatsnaam duikt pas op in de zestiende eeuw, maar hoorde onmiskenbaar bij het Sint-Wijdengeleeg (zoals uit de oudste attestatie blijkt: *den geleeghe oft bogaert geheeten Sinte Wijden gelege*).

Drie van de vijf plaatsen situeren zich in het dorpscentrum van Anderlecht: de Sint-Wijdenborre, die duidelijk verband houdt met de heiligencultus en de pelgrimage, en het landhuis en/of perceel Sint-Wijdengeleeg (of Sint-Wijdenhofstede) en de aanpalende Sint-Wijdenboomgaard. Samen met de Sint-Wijdenbeemd en Sint-Wijdenhoek gaat het hier mogelijk om eigendommen waarvan de opbrengsten werden gebruikt om de Sint-Guidocultus te onderhouden. Een andere mogelijkheid is dat de eigenaars zich op één of andere manier wensten te associëren met de patroonheilige van het dorp, bijvoorbeeld omdat ze actief waren bij de organisatie van de Sint-Guidocultus.

De tweede groep plaatsnamen duikt pas op vanaf de zeventiende eeuw, dus twee eeuwen later dan de eerste groep: Bunder van Mirakel, Sint-Wijdeneik en Sint-Wijdenkapel. Hun oorsprong is wellicht pas in de zeventiende eeuw zelf te zoeken. Dit is namelijk de periode van de Contra-Reformatie, waarbij het katholieke geloof in de Zuidelijke Nederlanden op vele plaatsen en op diverse manieren werd gepropageerd. De aarts-hertogen Albrecht en Isabella, die als landvoogden regeerden over de Zuidelijke Nederlanden (1595-1621) speelden hierin een zeer grote rol. Volgens Hans Geybels (2006: 137 & 138) vormt de zeventiende eeuw 'een cruciale periode in verband met het ontstaan van kapelletjes'. Meestal geschiedde zo'n kapelstichting op een min of meer gelijkaardige manier: 'een herder ontdekt (niet zelden op aangeven van een dier) een beeldje op een (wilde) plaats in de natuur, de geestelijkheid ontfermt er zich onmiddellijk over en bereidt er een plaatsje voor in de parochiekerk, het beeldje keert gewoonlijk drie keer terug

naar de plaats waar het gevonden is en waar het vereerd wil worden. Er wordt een kapel voor gebouwd die al dan niet uitgroeit tot een lokaal bedevaartsoord.’ De Anderlechtse plaatsnamen Bunder van Mirakel, Sint-Wijdeneik en -kapel passen heel goed in die context en tijdsgeest. Het is heel aannemelijk dat de verhalen rond het Bunder van Mirakel en de Sint-Wijdeneik in die periode zijn ontstaan om de cultus van de heilige Guido in Anderlecht opnieuw aan te wakkeren. In 1633 resulteerde dat in de bouw van een nieuwe kapel ter hoogte van de Itterbeeksebaan.

Afgaand op de bovenstaande gegevens en beschouwingen, werd de Anderlechtse patroon Sint-Guido op twee tijdstippen in de lokale microtoponymie geïntroduceerd: in de late middeleeuwen en in de zeventiende eeuw. Uiteraard was dit onderzoek te beperkt om hieraan harde conclusies te trekken over het succes van (lokale) heiligen als benoemingsmotief in de microtoponymie. Daarvoor is meer, diepgaander en bij voorkeur ook comparatief onderzoek noodzakelijk. Hopelijk kan dit artikel de interesse bij toponymisten en/of historici aanwakkeren.

Bibliografie

- CABUY, Y. & DEMETER, S., red. 1994: *Atlas van de archeologische ondergrond van het Gewest Brussel. 8. Anderlecht*, Brussel.
- DEBRABANDERE, F. 2010: *Brabants etymologisch woordenboek. De herkomst van de woordenschat van Antwerpen, Brussel, Noord-Brabant en Vlaams-Brabant*. Zwolle – Leuven.
- GEYBELS, H. 2006: *Kapellen in Vlaanderen. Vergeten verleden*. Leuven.
- GOORIS, J., 1762: *Cort begryp van het leven ende mirakelen van den H.Guido, belyder besonderen patroon tegen den rooden loop*. Brussel.
- GRÉGOIRE, J.G. 1633: *La vie et les miracles du Bien-Heureux S. Guidon, confesseur*. Brussel.
- JACOBS, M. 1995: *Toponymie van Anderlecht*, Anderlecht.
- JACOBS, M. 2011: ‘La “Sinte Wijen gelege” existe encore’. In: *Anderlechtensia*, 140, pp. 8-9.
- LINDEMANS, J. 1928: ‘Brabantsche Plaatsnamen’. In: *Eigen Schoon en de Brabander*, jg. XI, pp. 212-215, 239-242, 269-272 & 311-316.

- VAN DEN BERGHE, G. 1938: *Anderlecht door de eeuwen heen*, Brussel, 1938.
- VINCENT, A. 1930: 'Les noms de lieux d'Anderlecht'. In: *Anderlecht. Histoire. Art. Archéologie. Folklore. Numéro spécial du Folklore brabançon – édité à l'occasion de l'Exposition*, jg. X, 55-56, pp. 122-151.
- WAHA, M. DE & VANDERMOTTEN, C. 2008: 'Anderlecht'. In: JAUMAIN, S., red.: *Erfgoedbibliotheek van de Belgische gemeenten. Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest*. Tielt – Brussel, pp. 393-419.
- WAUTERS, A. 1855: *Histoire des environs de Bruxelles ou description historique des localités qui formaient autrefois l'annexion de cette ville*. Brussel, 3 vol.

Bram VANNIEUWENHUYZE & Marcel JACOBS